

NAVE ESPACIAL XISTRAL, EN MISIÓN MONFORTINA

Antón Lopo

Resumo: A primeiros dos anos 70, Saleta Goi e Manuel María inauguran en Monforte de Lemos a librería Xistral, que se converterá nun centro irradiador de cultura non só da cidade senón tamén en toda Galicia. Moitas xeracións encontraron nese espazo alternativo á sociedade oficial unha referencia para construírse como novos suxeitos políticos e cidadáns. Para os máis novos, Xistral foi unha nave interestelar que nos levaba directamente ás profundidades do cosmos.

Abstract: It was at the beginning of the seventies that Saleta Goi and Manuel María opened in Monforte de Lemos the bookshop Xistral, a place that would become a cultural hub not only for the city itself but also for Galicia as a whole. Many people found in this alternative space located away from official society a reference for reshaping themselves as new political subjects and citizens. For us young people, Xistral was like a starship which carried us straight into the depths of cosmos.

Palabras chave: Manuel María, Saleta Goi, Xistral, Monforte de Lemos, suxeitos políticos.

Key words: Manuel María, Saleta Goi, Xistral, Monforte de Lemos, political subjects.

A primeira vez que entro en Xistral teño dez anos. Falo de 1971. Outono de 1971. Comezos de curso. Eu aínda leo a Enid Blyton, novelas de ciencia ficción de Clark Carrados [pseudónimo do xenial escritor de quiosco Luís García Lecha] e os contos de fadas que me trae a miña curmá dos Xerifas de Caneda, ademais de incursións illadas na literatura para adultos, basicamente *Anna Karenina* de Tolstoi e *Que o ceo a xulgue* de Ben Ames Williams, libros que a miña irmá tivo varios meses enriba da súa mesa de noite. Vou a Xistral porque o meu amigo Jorge Vila me di que abriron unha librería “fantástica e modernísima” –espancou el os ollos– nas galerías Fontecha de Monforte, vangarda entón das novas superficies comerciais da cidade. Ningún dos dous queríamos perder aquela experiencia.

Nada máis chantarnos diante do escaparate da Xistral, quedamos fascinados. Era un espazo completamente branco, como unha nave espacial do 2001 de Kubrick,

que nós acababamos de ver no cine. Pero en vez de computadoras, había libros, porque aquel espazo branco estaba ateigado de libros. Nunca viramos tantos libros xuntos. Refírome a libros de títulos inquietantes, con portadas audaces e temáticas [a xulgar polas sinopses das lapelas] provocadoras. Esa clase de libros que non existían nas bibliotecas que adoito frecuentabamos: a Municipal, vetusta e poeiranta, con horarios irregulares, e a da Caixa de Aforros de Lugo, especializada nas boas lecturas e nos tebeos. Entrabamos na nave espacial Xistral, con destino á eternidade, pilotada por Saleta Goi no papel de Luciana Paluzzi –engaiolante protagonista de *Batalla alén das estrelas*– e Manuel María dándolle vida a un Míster Spock con ollos de Fabio Testi.

A partir dese día [desa visita ao espazo interestelar], non hai tarde que Jorge e mais eu non pasemos por Xistral, sexa para mercar un lapis, unha goma de borrar ou, simplemente, para fisgar polos andeis, contemplar –“isen tocar!”– as porcelanas de Sargadelos –propias dunha película de Barbarella– e escoitar falar a Saleta e Manuel María de temas que se nos antollaban arraianos coa ilegalidade, como tantos dos libros camuflados pola librería. A luminosidade de Manuel acrecentouse cando descubro que aquel home de ollos de Fabio Testi e barba franciscana é o autor de *Os sonhos na gaiola*. Os pais da miña amiga Pitusa, de Cartonaxes Anmi, publicaran o libro en 1968 e Pitusa regaláramo no nadal do 69 como un agasallo glorioso. Aínda hoxe se me arreguiza o pelo dos brazos ao lembrar a primeira lectura, con tinxes case de revelación infantil: *Os sonhos na gaiola* permitíume ordenar nunha certa coherencia o caos lingüístico circundante e descubrir no estraño idioma que me envolvía [negado polos profesores, polos meus compañeiros de xogos e por min mesmo] o don da escrita, o seu halo máxico e lúcido, transcendental como un cargueiro espacial flotando no baleiro do cosmos a ritmo de valse. Eu e todo o que vía [todo o que vía un rapaz de nove ou de dez anos] estaba reflectido nese idioma: “Galicia somos nós / a xente e maila fala / Se buscas a Galicia / en ti tes que atopala”. Ou “o sol chámase Lourenzo / e é un señor moi finchado / que está no alto do ceo / todo o día rebrilando”.

A librería non é grande, pero posúe un labirinto, unha zona opaca. Divídese en tres espazos perfectamente delimitados, un deles ocupado polos produtos de Sargadelos e do Castro [ao fondo]. No mostrador, o lugar máis visible, están Saleta e Marina, a dependenta. Onda o mostrador, unha cadeira na que senta o pai de Saleta, Luís Goy, un republicano de elegancia rural, discreto na actitude e silencioso. Manuel está máis oculto, como se fose o engraxador da sala de máquinas da nave. De feito, o primeiro día que imos Jorge e mais eu a Xistral, nin sequera o vemos: queda detrás do seu parapeto, un rectángulo rodeado por unha muralla de andeis a media altura cunha pequena mesa redonda detrás. Alí le, escribe ou repasa os seus artigos periódicos. Cando nos convirtemos en visitantes asiduos,

el sairá a conversar con nós. Máis tarde, xa nos invitará a acompañalo na súa mesa redonda. Fuma Ducados e a librería échese da agradable calidez do fume. Nese parapeto de resistencia, colleu folgos a práctica totalidade da intelectualidade e do activismo da época [mesmo do exterior, como Ernesto Cardenal]. Fraguáronse estratexias políticas, debatéronse cuestións transcendentales, asuntos literarios e problemas propios da rexouba. De cando en vez, Manuel asoma a cabeza por riba dos andeis e esculca a través do escaparate a presenza dalgún policía da secreta, que sempre andaban ao asexo.

Para boa parte das xeracións monfortinas entre finais dos cincuenta e mediados dos sesenta, Xistral foi esa nave na que podía vencerse a forza gravitatoria da mediocridade xeral. En tempos ben difíciles para expresar ideas propias, a nave abriu físgoas nas engurras espazotemporais onde intercambiar opinións, tendo en conta ademais que eu nunca militei nas formacións políticas que lle eran afíns á súa tripulación, a UPG e a ANPG. Antes de que irrompese a heroína na cidade e arrasase as novas camadas de rebeldes, con independencia da súa clase social e da formación académica, os setenta foron anos enteiramente entregados ao hiperespazo de Xistral, á súa forza creadora, á súa luz. A filiación nacionalista de Saleta e Manuel fíxose máis evidente co avanzar da travesía: a estrela vermella na lapela da chaqueta, na cinta adhesiva dos paquetes de regalo, nos propios papeis que envolvían os paquetes, nas bandeiras, no escaparate... Iso non implica proselitismo. En absoluto. Fun cliente de Xistral ata que pechou [a finais dos anos noventa] e neses vinte anos de relación unicamente me inculcaron a paixón de ler: Ferrín, Celso Emilio, Darío Xohán Cabana, Margarita Ledo, Vergara Vilariño, Aquilino Iglesia Alvariño, Noriega Varela, Eduardo Moreiras, Amado Carballo, Xavier Seoane... En etapas cruciais da miña formación cultural, entre os dez e os vinte anos, Manuel puxo nas miñas mans *O porco de pé* de Risco, *Xente ao lonxe* de Blanco Amor, *Xoguetes para un tempo prohibido* de Carlos Casares, *Breixo* de Alfredo Conde ou *Fábula* de Xabier Alcalá. El mesmo regaloume en 1977 o volume *Barco sin luces* de Luís Pimentel tras ler o meu primeiro poemario, *Chálives*, un orixinal que conservo aínda coas súas anotacións. En *Chálives* detectaba [dicía] unha presión atmosférica próxima a Pimentel. Plutón aproximábase a Urano.

O meu non foi un caso excepcional. Manuel Veiga [Monforte, 1960] considera que Saleta e Manuel cumpriron a función da súa universidade literaria: “el falábame de Pimentel ou de Otero Pedrayo, e ela recomendábame ler a Turgueniev”, escribe Veiga, militante do Bloque e compañeiro de pegadas con Saleta alá polos primeiros anos oitenta. Castelao e Dieste –en concreto “O neno suicida”– entraron na súa vida da man de Xistral, xunto a Maside ou Ferrín.

Lois Diéguez [nacido en Monforte no 1944 e discípulo predilecto do poeta chairego] vai máis alá e na biografía *Labrego con algo de poeta* de Mercedes Queixas, subliña:

Manuel motivaba en nós a escrita e os meus textos chamaron a súa atención, o que provocou o inicio da nosa relación. Convidoume a visitar a súa casa e alí descubrín unha fantástica biblioteca na que puiden ler a moitos escritores e escritoras galegas como Pimentel ou Fole, completamente descoñecidos para min e para a miña xeración. Souben por el, pois, que existía unha literatura galega. Comecei a escribir en galego sen saber ese idioma, xa que nunca fora materia de estudo nin eramos unha mocidade consciente do noso. El corríxíame, ensinábame palabras galegas que substituísen os meus castelanismos, falabamos sobre os meus poemas, debatíamos diferentes propostas e animábame a presentarme a concursos que logo gañaba.

Debemos ter en conta que nesa década dos setenta, coincidindo co máis descarnado da crise económica da comarca e coa xa mencionada irrupción da heroína, é cando a cidade cobra unha maior importancia cultural, non só polos célebres versos de Reixa [“Monforte era unha praia branca, ata que chegamos nós en azul e diagonal”], senón porque en Monforte se cruzaron camiños varios. Viña Fole de Lugo escoitar as historias dos feirantes e Novoneyra andaba, coma sempre, en tránsito do Courel a Compostela, con estadias prolongadas na cidade para beber co seu entrañable amigo Roberto Martínez Andrade, poeta que lle deixou á Literatura galega un libro de valor excepcional: *Esta é unha pequena hestoria de amor e de noites*. Carlos Oroza tamén andaba por Monforte e en Monforte se namorou de Carme Latorre, a muller que marcou por eses anos a súa vida e a súa obra: a ela dedicoulle o groso de *Elencar*. E medraban Lois Diéguez, Lois Pereiro, Antón Arias Curto, os irmáns Quiroga ou Piedade Cabo. Aquí pasaban temporadas o vello Patiño, Patiño o novo, Margarita Ledo, Xosé Estévez ou Xurxo Fernández, que ilustraría os artigos de Manuel María en *A Nosa Terra* e, posteriormente, en *El Correo Gallego*. O profeta Leopoldo Sanmartín predicaba en Monforte, descalzo, a boa nova da teoloxía da liberación. E todos se citaban na librería.

As achegas de Xistral prolongábanse na homónima editora, coa colección Val de Lemos, onde publicaron Celso Emilio, Neira Vilas, Bernardino Graña, Vergara Vilariño, Luís Álvarez Pousa, Cabana, Xosé Lois García ou o propio Diéguez, encargado de abrir Val de Lemos en 1968 con *Cancións pra un agromar branco e azul*. Margarita Ledo Andiñ publicou os seus únicos poemarios [*Parolar cun eu, cun intre, cun insecto*, 1970 e *O corvo érguese cedo*, 1973] na colección, se ben ten

outro poemario practicamente inédito, uns sonetos, cos que gañou as xustas literarias da cidade a primeiros da década. Para ela, Val de Lemos foi

un lugar de encontro e de crenza no futuro; un desquite da palabra contra a súa desaparición; a lingua galega como sinal das contrabandistas. No meu caso foi algo máis, foi a botella ao mar na procura do que nalgures existía, foi o modo de entrar en relación cunha xeración que fixo de min unha persoa prendada da política, dos países pequenos e imperfectos e das historias con final aberto.

Tamén asociado á librería estaba o selo discográfico Edigsa-Xistral, que tivo en Voces Ceibes aos seus máximos expoñentes. Editáronse dezaseis discos, entre eles a gravación do poema “Acuso á clase media”, de Manuel María, de grandísimo éxito. O seu catálogo nótrese de nomes hoxe míticos: Miro Casavella, Benedicto, Xerardo Moscoso, Vicente Araguas, Xoán Rubia, Xavier González del Valle [musicando a *Longa noite de pedra*], Jei Noguerol ou Miguel Enríquez.

Esa sorte de gozo moderno, de axitación insurrecta e sacudida revolucionaria, é o que experimentamos Jorge e mais eu ao entrar en Xistral. Había unha estética concreta e dela emanaba un novo discurso. Como dicía Piedade Cabo en *A palabra exacta* [a biografía de Lois Pereiro editada por Galaxia], “no século XXI podes ser moderno nun curso acelerado por internet, pero no franquismo, na afofante ditadura que aburría ata aos nosos avós fascistas, a información resultaba un ben escaso”. En Xistral, Jorge e mais eu sentímonos máis modernos que diante de Modas Kiny, o comercio máis moderno da cidade, con Kiny como a muller máis rabiosamente moderna que puidese imaxinarse, en plataformóns dourados de cana ata as coxas e minisaia de paramécios lilas. Máis moderna Xistral, ou polo menos igual de moderna, que os modernísimos zapatos de tacón para home que comezaban a aparecer nos escaparates de Calzados Lumar; máis moderna que a *pinball* do Sésamo e que o Teatro Lemos despois da súa última reforma. Máis moderna que a xigantesca imaxe de Julie Christie na tapia do Cardeal anunciando o filme *Lonxe do mundanal ruído*, apegado á tapia ata moitos anos despois da súa estrea [ata que construíron o edificio do Banco de Bilbao, primeiro banzo do desastre urbanístico que se aveciñaba]. Curioso que ningún destes templos da modernidade monfortina sobrevivise ao tempo, pero tamén é obvio que a modernidade, por natureza, é percedoira, rápida, tumultuosa, hormonal. Un alustro, unha beleza fuxidía, unha contradición, como vida de Rimbaud.

De todo aquilo que nos facía sentir modernos, talvez o único que queda é o legado de Xistral, estela de leónidas no firmamento. A súa modernidade xurdía do poder para reconstruír a historia nunha perspectiva insólita para nós, rapaces que non nacemos no rural e que interpretabamos a defensa labrega como

un compromiso ecolóxico, en certo modo próxima ao hippismo, se non fose que en Xistral imperaba –sen veladuras– unha moral marxista, oposta netamente aos hippies. Nós, por outro lado, tampouco eramos hippies, nin sabiamos quen era Marx: o único que nos interesaba era unha nave espacial na que viaxar a un novo mundo. Como a Pioneer 10 atravesando a nube de Oort, Xistral transportaba un material prezado e raro, prohibido: un relato que no colexio se desbotaba, que nos libros de texto se negaba e que se expulsaba das bibliotecas públicas.

O relato escribíámolo nós mesmos, aquí, nese instante. Nel, estabamos representados, dun xeito ou doutro, todos os membros da comunidade, entendida a comunidade como unha tribo e a nación como un conxunto de tribos organizadas. Os heroes non eran xa militares, conquistadores ou santos sacrificados [Frei *Escoba*, Santa Bernardette, Santa Rosa de Lima, Filipe Neri...]: eran labregos, obreiros, xente do común, ti mesmo, un rapaz á deriva... O relato xurdía na aldea do lado, na propia cidade de Monforte, nas rúas menos transitadas, nunha fachada de pedra, no barro das paredes das casas, nos corredores de madeira, no patrimonio esquecido, no recordo da reunión monfortina das Irmandades da Fala en 1922, en Otero Pedrayo, en Dalmiro de la Válgoma, no trampitán, no castro de Chavaga, no Irrio peliqueiro de Castro Caldelas.

Jorge e mais eu sentimos, ao entrar en Xistral, que todos, absolutamente todos, podíamos ser astronautas.